

CONTRIBUȚII NUMISMATICE LA ISTORIA TRIBURILOR DACO-GETICE DIN MOLDOVA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL II-LEA E.N.

DE

BUCUR MITREA

Dacă istoria Daciei în timpul ocupației romane a format obiectul a numeroase studii, bazate pe de o parte pe materialul documentar păstrat de izvoarele antice, literare și epigrafice, iar pe de altă parte completate cu numeroase cercetări și săpături arheologice pe teren, care au permis să cunoaștem această epocă mai mult sau mai puțin complet, nu putem spune același lucru și despre viața triburilor daco-getice care locuiau în aceleași vreme cîmpia Munteniei și plaiurile Moldovei.

Triburile care au locuit ținuturile amintite n-au intrat în cîmpul cercetărilor istoricilor romîni decît numai tangențial și aceasta dintr-un motiv obiectiv: lipsa unei documentări mai bogate la istoricii antici, referitoare la aceste populații.

Dar nici acele foarte puține știri păstrate de autorii antici n-au fost supuse unei cercetări adîncite, spre a cunoaște toate concluziile ce se pot trage de pe urma lor.

O justificare a fost găsită și pînă la un punct era valabilă: știrile istorice fiind puține și fragmentare, trebuia să se aștepte date mai complete de pe urma săpăturilor arheologice.

Cu tot efortul făcut, în special în ultimii ani, în ceea ce privește cunoașterea istoriei și culturii materiale a triburilor care formează populația localnică din regiunile amintite, sîntem încă departe de a fi lămurit măcar problemele de bază ale culturii materiale ale acestor triburi, pentru epoca de care ne ocupăm și secolele următoare.

Pentru moment, cercetarea noastră se îndreaptă asupra triburilor daco-getice din Moldova din a doua jumătate a secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea.

În marile lucrări de sinteză asupra acestei epoci, evenimentele petrecute în regiunea de care ne ocupăm noi se reflectă vag din punct de vedere geografic și fără o explicație cauzală multumitoare¹.

Dar nici în lucrările cercetătorilor locali care s-au ocupat în mod special de regiunile noastre, nu aflăm decât informații vagi referitoare la subiectul care ne preocupă. Vom aminti doar opiniile a doi cercetători care au studiat mai îndeaproape aceste probleme.

Pentru istoria Moldovei în primele două secole ale erei noastre, Vasile Pârvan a adus prețioase contribuții care dovedesc existența unei orinduirii sclavagiste în regiunea de sud a Moldovei, la gura Siretului.

În lucrarea sa, *Istoria militară a Daciei romane*, Vasile Christescu se ocupă și de triburile getice din Moldova și raporturile pe care acestea le-au avut cu romanii, pe baza informațiilor păstrate de autorii antici, dar nici el nu reușește să depășească obișnuita înșirare a faptelor menționate în izvoarele literare.

Până la o cunoaștere mai amănunțită a culturii materiale a populației autohtone din Moldova, așa de bogată cum apare în urma rapoartelor de săpături de la Poiana, Horodiștea-Calu și Fedeleșeni, credem util să introducem în discuție o nouă categorie de izvoare istorice, neutilizate până acum pentru această regiune și epocă: și anume *tezaurele monetare*.

Documentele numismatice, în speță tezaurele de monede romane din timpul imperiului, găsite pe teritoriul Moldovei, credem că pot fi folosite, cu prudență și măsură, la lămurirea unor aspecte din istoria acestor triburi.

În anul 1932 se puteau cita doar trei tezaure monetare romane descoperite pe teritoriul Moldovei. Azi, în urma cercetărilor speciale întreprinse anume spre a aduna pe cât posibil întreg acest material descoperit pe același teritoriu, numărul localităților a putut fi ridicat la 110. În această cifră este cuprinsă totalitatea descoperirilor monetare din timpul republicii și imperiului roman, găsite în Moldova.

Din această masă impozantă de informații, posedăm relații mai mult sau mai puțin ample cu privire la compoziția tezaurelor abia la jumătate din ele. Restul este format sau din descoperiri monetare izolate sau din tezaure monetare ce s-au împrăștiat înainte de a putea fi examinate de către vreun cercetător într-un mod mai mult sau mai puțin complet.

Totuși, în cadrul descoperirilor monetare din timpul imperiului pe teritoriul Moldovei, există un important procent asupra cărora dispunem de suficiente informații ce pot fi folosite pentru istoria acestei regiuni.

Vom ține seama în studiul de față numai de acelea care, după informațiile ce le avem, *au fost îngropate aproximativ în ultimele decenii ale secolului al II-lea și la începutul celui următor*.

Ținem să menționăm că cea mai mare parte din ele sînt încă inedite și vor forma obiectul unei lucrări mai vaste, în care se va publica întreg acest prețios material documentar, împreună cu concluzii mai ample, de caracter istoric, ce rezultă din prezentarea lui. Deocamdată ne limităm să semnalăm unele aspecte ale acestei probleme.

¹ L. Homo, *Le haut empire*, în col. *Histoire ancienne, Histoire romaine*, Paris, 1933, p. 598: «sur le Danube, Sabinianus et puis Albinus et Pescennius Niger combattirent avec succès les Daces dont en 180 une fraction restée indépendante fit sa soumission et le fils de Perennis les Sarmates (184)» și cit. pe Cassius Dio, LXVII, 3, 3 și SHA, *Vita Comm.* XIII și *Pert.* III.

În cadrul temei propuse au fost luate în considerare un număr de 33 de descoperiri, despre care, pe baza documentării de care dispunem, sintem asigurați că avem de-a face cu *tezaure monetare* și nu cu descoperiri izolate de monede.

Informațiile de care dispunem referitor la acest material sint de natură inegală: despre unele posedăm știri vagi sau rezumative, relatînd că s-a găsit un tezaur de monede romane din sec. I—II, din care s-au mai păstrat una sau mai multe piese de la cutare sau cutare împărat. Altă categorie de informații, mai prețioasă, menționează și numele împăratului pînă la care se înșiruie cele mai recente monede din tezaur. Aceste știri au fost extrase cu grijă, fiindcă ele vor fi folosite din plin în cursul studiului nostru. În sfîrșit mai avem o a treia categorie de știri care se referă la tezaure complet studiate în care fiecă monedă a fost identificată și catalogată, încît materialul cu care lucrăm prezintă toată garanția pentru a fi folosit la formularea concluziilor de ordin istoric.

★

Cu toate lipsurile semnalate mai sus, obișnuite pentru cine întrebuințează un asemenea material, se poate trece la unele încercări de sinteză, iar concluziile la care vom ajunge rămîn să fie confirmate de datele arheologice ce vor rezulta de pe urma săpăturilor.

Cu această rezervă, valabilă pentru tot ce va urma mai jos, trecem la examinarea materialului numismatic.

În cadrul primei categorii de știri, putem aminti opt descoperiri, și anume: Benești, r. Vaslui; Bozieni, r. Roman; Cașin, r. Tg. Ocna; Dulcești, r. Roman; Osești, Plopana, r. Bacău; Racova, r. Buhuși și Tansa, reg. Iași.

Dacă asupra tezaurelor enumerate mai sus posedăm informații relativ vagi, fapt care nu ne îngăduie să le întrebuințăm decît cu foarte multă prudență și rezervă la formularea concluziilor de caracter istoric pe care le urmărim, mult mai importantă este cea de-a doua categorie de tezaure, cantitativ mult mai numeroase, referitor la care documentarea de care dispunem ne asigură că *cea mai recentă monedă* din această categorie este din vremea lui *Marc Aureliu* (în două tezaure), restul încheindu-se cu monede din vremea lui *Commodus*.

Tezaurele acestea au fost descoperite în nu mai puțin de 16 localități diferite de pe pămîntul Moldovei: Adjud, Barboși, Bălănești, Birlad, Cetățuia, Ciumași, Poiana Sărată, Costești, Ezeru, Fedeleşeni, Gura Văii, Plopana, Sascut, Schineni, Socea și Văleni.

Din ultima categorie de tezaure, asupra căroră posedăm informații ample, fiecare monedă din tezaur fiind identificată, catalogată și datată cronologic, putem distinge două grupe: una care se încheie cu monede din timpul lui *Septimiu Sever* și o a doua în care cea mai recentă monedă este din timpul lui *Severus Alexander*.

Din prima grupă fac parte tezaurele monetare descoperite la Avrămești, Bacău (împrejurimi), Hirșova, Racova-Chetriș și Cursești, iar din cea de-a doua cele aflate la Cindești și Muntenești.

★

Acesta este materialul documentar de care dispunem; să încercăm să vedem ce concluzii putem trage de pe urma lui.

Din fixarea pe hartă (fig. 1) a tuturor localităților menționate mai sus, reiese un fapt de o deosebită importanță: toate tezaurele amintite se grupează în regiunea de *podîș* și *dealuri* a Moldovei. În regiunea de stepă din sudul

Moldovei, aceste descoperiri lipsesc, în afară de teritoriul din jurul Galaților, unde știm precis că am avut de-a face cu un teritoriu organizat și exploatat de romani.

De asemenea îngropările de tezaure lipsesc și din stepa din NE Moldovei (Valea Jijiei), precum și dintr-o parte a bazinului superior al Siretului.

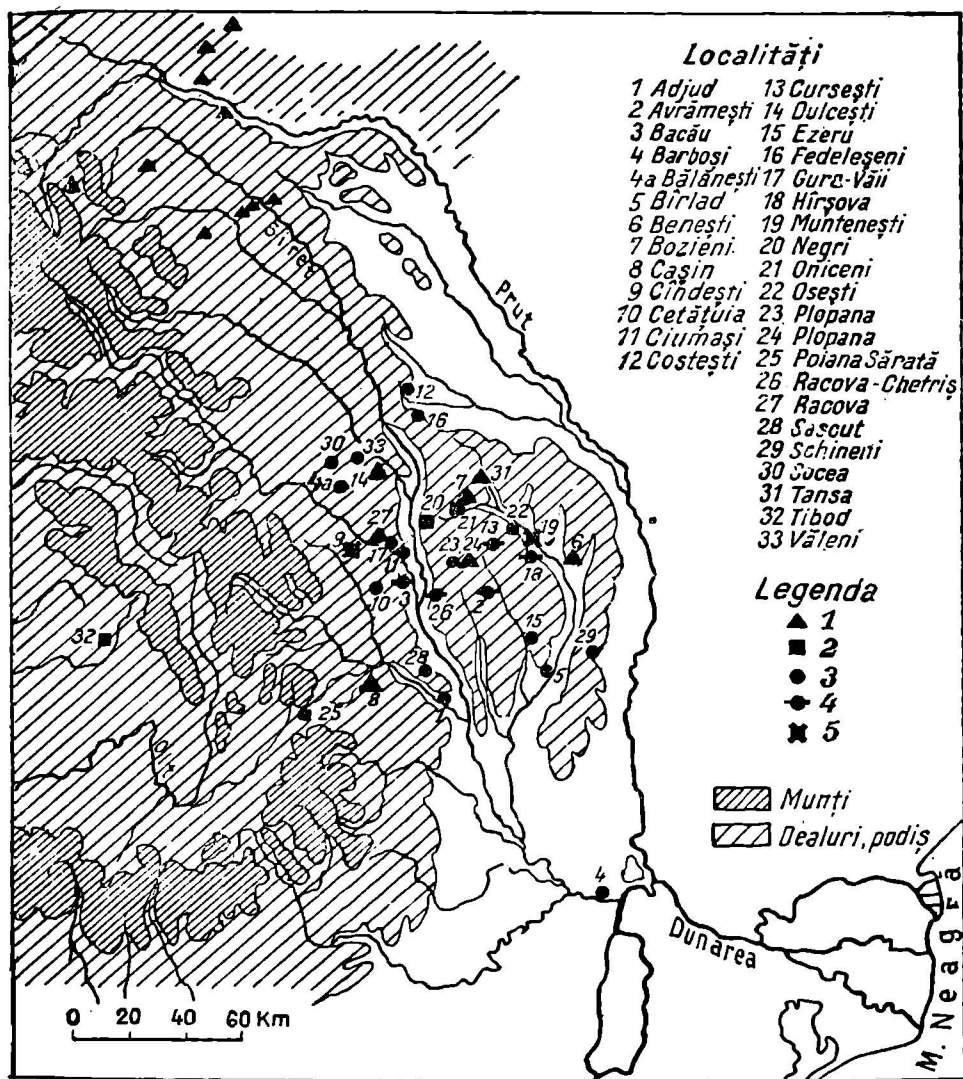

Fig. 1. — Harta cu răspîndirea tezaurelor monetare romane în Moldova, în a doua jumătate a secolului II și începutul secolului III e.n.

Legenda: 1. Tezaure monetare din secolul II. 2. Tezaure monetare îngropate în vremea lui Marc Aureliu (a. 166). 3. Tezaure monetare îngropate în timpul lui Commodus. 4. Tezaure monetare îngropate în timpul lui Septimiu Sever. 5. Tezaure monetare îngropate în timpul lui Severus Alexander.

Dacă examinăm mai îndeaproape repartitia geografică a tezaurelor, credem că nu este întimplător faptul că în anumite regiuni tezaurele apar din abundență, iar în altele ele lipsesc aproape cu desăvîrșire. Trebuie căutată o explicație care să justifice prezența lor într-o parte, precum și lipsa lor într-altă parte.

Aici ar fi locul să facem apel și să întrebuițăm datele arheologice cu privire la această regiune și epocă. Dacă cercetările amintite ar fi fost făcute și pe o scară destul de întinsă spre a putea răspunde problemelor ridicate de materialul numismatic, anume prezența masivă într-o regiune a tezaurelor și lipsa lor în alta, noi le-am întrebuița, și sub un anumit aspect chestiunea ce ne preocupă ar fi rezolvată. Dar cum asemenea cercetări lipsesc sau sînt abia la început, ne vedem siliți să facem apel la analogii cu situații asemănătoare, cit mai apropiate în timp și spațiu.

Pentru lămurirea acestui aspect al problemei, găsim sugestii prețioase într-o lucrare a învățatului sovietic V. V. Kropotkin¹, care, studiind răspîndirea monedelor romane în Europa de răsărit, constată că acestea se găsesc în partea europeană a U.R.S.S. numai într-o anumită regiune, anume în zona de silvo-stepă, pe cînd în regiunea de stepă tezaurele de monede romane sînt foarte rare. Explicația pe care o dă Kropotkin acestei situații e următoarea: în zona de silvo-stepă locuiau populațiile locale *sedentare*, care, în schimbul produselor lor, primeau moneda romană, pe cînd stepa era locuită de populațiile *nomade*, care nu-și schimbau produsele lor contra monedei romane.

Teza aceasta a lui V. V. Kropotkin își găsește o aplicare și o verificare și în situația din Moldova.

Gruparea așa de strînsă, masarea tezaurelor monetare în regiunea de podiș și deal a Moldovei, ne dovedește existența unei populații *sedentare* care-și schimbă surplusul produselor sale și primește moneda romană.

Această populație sedentară, care locuiește regiunea de podiș și dealuri a Moldovei pentru epoca de care ne ocupăm noi, nu poate fi decît cea localnică, *daco-getică*. Sugestia aceasta pe care ne-o dau descoperirile monetare este întărită și confirmată și de descoperirile arheologice.

În afară de așezările daco-getice săpate în această regiune și amintite de noi mai sus, cercetările de suprafață făcute în ultimii ani de Muzeul de antichități din Iași, precum și cele efectuate de către Muzeul regional din Piatra-Neamț în decurs de mai mulți ani au scos la iveală extrem de numeroase așezări ale populației autohtone în această parte a Moldovei. Credem că aceste tezaure au fost îngropate de populația getică ce făcea parte din grupa *dacilor liberi*.

Felul în care sînt masate pe hartă descoperirile monetare ridică problema dacă nu cumva ele indică, desigur cu aproximație, și teritoriul pe care aceste populații ale dacilor liberi din izvoarele vremii îl locuiau în a doua jumătate a sec. II e.n. Chestiunea este mult prea importantă pentru ca să fie rezolvată pe această cale. Sugestia care reiese din examinarea cartografică a descoperirilor este de reținut, rămîne însă ca descoperirile arheologice să-și spună cuvîntul hotărîtor.

¹ V.D.I., 1951, p. 243—252.

Menționăm faptul că și restul de descoperiri monetare din Moldova (monede izolate etc.) nu aduc modificări acestei repartizări, ci, dimpotrivă o confirmă.

Rămîne să încercăm să explicăm lipsa de tezaure și descoperiri monetare din regiunea de stepă din sudul Moldovei, precum și lipsa lor totală din regiunea de nord.

Este probabil că lipsa de descoperiri de acest fel în partea de sud a provinciei de care ne ocupăm este de pus pe socoteala populațiilor *nomade*, în speță a roxolanilor, care cutreierau întreaga regiune dinspre nordul Mării Negre și gurile Dunării pînă în stepa din sudul Moldovei și poate în continuarea ei naturală, pînă în cea a Munteniei.

O singură excepție la cele spuse mai sus face regiunea din imediata apropiere a Galaților, unde cunoaștem o serie de descoperiri numismatice. Explicația a fost deja dată: porțiunea aceasta a fost ocupată de romani, întărită cu castre, prevăzută cu trupe, care aveau ca scop să apere capul de pod de la Galați, precum și controlul drumului comercial spre Poiana-Brețcu.

Dacă pentru gruparea tezaurelor monetare în regiunea de podiș și dealuri a Moldovei, precum și pentru lipsa lor în regiunea de stepă din sudul ei, am găsit o explicație acceptabilă, lămurirea lipsei lor în regiunea din nordul Moldovei ni se pare mai dificilă. Vom încerca totuși, cu titlul de ipoteză.

Mai înainte de a trece la explicarea situației de mai sus, putem să adăugăm că descoperirile monetare romane din timpul imperiului, după ce lasă un destul de important loc gol în podișul Sucevei (bazinul superior al riului Moldova, precum și bazinul inferior al riului Suceava) și stepa Jijiei, reapar destul de frecvent la nordul zonei indicate, dar nu ating nici pe departe frecvența și bogăția celor din centrul Moldovei.

Se pune întrebarea: nu cumva avem de-a face, atît în cîmpia Moldovei (stepa Jijiei), cît și în podișul Sucevei, cu *alte populații* decît cele daco-getice și care nu erau în legături de schimb cu romanii? Este doar o sugestie care vine în urma examinării materialului numismatic și rămîne ca ea să fie confirmată sau infirmată de descoperirile arheologice.

Deocamdată, pe baza cercetărilor de suprafață făcute de Muzeul de antichități din Iași și comunicate nouă, în cîmpia Moldovei (stepa Jijiei) nu au fost depistate așezări daco-getice din această etapă și în aceasta am avea o indicație în sensul pe care ni-l arată și monedele. Pentru restul regiunii, podișul Sucevei, cercetări mai ample de suprafață lipsesc deocamdată, dar nici așezări ale localnicilor de vreo oarecare importanță n-au eșit încă la iveală în acea regiune.

În cazul cînd descoperirile arheologice viitoare nu vor documenta așezări ale autohtonilor în acea regiune, trebuie să ne gîndim la prezența unei alte populații, străină de lumea getică.

Izvoarele literare ale vremii amintesc pentru aceste regiuni tribul *bastarnilor*. Cercetătorii care au studiat configurația etnografică a Moldovei în a doua jumătate a secolului al II-lea e. n. cred că «tribul celto-germanic al bastarnilor pare să fi locuit părțile de nord și est ale Moldovei», teritoriul locuit de ei prelungindu-se apoi în U.R.S.S.¹

¹ Cf. în această privință și studiul Ecaterinei Dunăreanu-Vulpe, *Chestiunea bastarnilor*, în «Bul. Com. mon. ist.», XVIII, 1924, p. 177—184; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei*, București, 1937, p. 37.

Evident și sugestia aceasta pe care ne-o dă materialul numismatic va trebui primită cu precauție și rezervă și în orice caz ea rămâne să fie documentată arheologic. Descoperirile arheologice vor avea de spus ultimul cuvânt și aici, ca și în atâtea alte probleme.

Reapariția monedei romane în regiunea din nordul Moldovei și mai departe spre nord într-o regiune limitată a Ucrainei de vest cere o explicație; rămâne de văzut dacă nu se poate face legătură cu tribul getic al costobocilor, amintit de aceleași izvoare de care am mai pomenit, și geografic situat cam prin aceste părți. În acest caz repartiția monedei romane în regiunea de nord a Moldovei ar putea să ne indice o altă populație, în cazul nostru cea getică a costobocilor. Rămâne și în acest caz ca cercetările arheologice, coroborate de cele numismatice, să-și spună ultimul cuvânt.

Din studiul datei la care tezaurele monetare au fost ascunse în pământ se pot trage o serie de concluzii istorice. Să analizăm deci din acest punct de vedere materialul documentar de care dispunem.

Metoda cea mai potrivită de adoptat în asemenea împrejurări ne pare aceea de a proceda cronologic: să stringem pe grupe de tezaure pe cele care sînt considerate ca fiind de la aceeași dată și să căutăm să aflăm cauzele pentru care ele au fost ascunse în pământ.

În această privință, pe baza celor notate în prima parte a studiului nostru, în afară de tezaurele monetare despre care avem știri vagi că sînt din sec. II (opt descoperiri), restul se repartizează precum urmează:

a) Tezaure care se încheie cu monede din timpul lui Marc Aureliu (două descoperiri).

b) Tezaure care se încheie cu monede din timpul lui Commodus (16 descoperiri).

c) Tezaure care se încheie cu monede din timpul lui Septimiu Sever (cinci descoperiri).

d) Tezaure care se încheie cu monede din timpul lui Severus Alexander (două descoperiri).

Să le examinăm pe rînd și să încercăm să punem în legătură ascunderea lor în pământ cu evenimentele istorice cunoscute din izvoarele literare ale vremii.

Din prima categorie cunoaștem două tezaure monetare, referitor la care posedăm informații destul de ample, iar monedele, atîtea cîte au ajuns să fie cunoscute, au fost toate identificate, catalogate și datate. Restul știrilor rămîn vagi și rezumative. Aceste tezaure au fost descoperite la Negri și Oniceni și se încheie, în ambele cazuri, cu monede de la M. Aureliu din anul 166.

Credem că nu poate fi o simplă întîmplare faptul că două tezaure au fost îngropate dacă nu chiar în anul 166, în orice caz imediat după acest an.

Faptul că în podișul Moldovei se îngroapă două tezaure în acest timp, credem că trebuie explicat, foarte probabil, în legătură cu anumite incursiuni pornite dinafara acestei regiuni (deoarece *aici se îngroapă* tezaurele) și care aveau ca obiectiv imperiul roman. Este tocmai momentul cînd limesul dobrogean rămîne fără o apărare puternică, legiunea V Macedonica fiind mutată în anul 166 la Potaissa, iar la Dunărea mijlocie începînd singerosul război marcomanic.

Ascunderi de tezaure, table cerate etc., datînd din anul 167, se cunosc pe teritoriul Daciei romane. Așa putem aminti tezaurul de la Tibodu, situat în estul Transilvaniei, în care cea mai recentă monedă se datează în anul 167 (și poate și tezaurul de la Reghin).

Nu putem preciza dacă la baza îngropărilor de tezaure din Moldova și Transilvania din această etapă stă una și aceeași cauză. Faptul este foarte probabil, dar ne lipsește o documentare clară. Singura indicație în acest sens am putea-o avea în faptul că pentru acest an aproape totalitatea populațiilor din estul Daciei romane a început să fie în stare de război cu imperiul roman. Ne putem gândi la una din ele menționate de *Vita Marci*, 22,1, fără a putea preciza care.

Grupa următoare de tezaure din Moldova a fost îngropată în timpul lui Commodus.

Înainte de a trece la analiza categoriei de descoperiri mai sus amintite, sîntem datori să ne oprim puțin și să încercăm să găsim o explicație valabilă faptului de ce nu se află în Moldova tezaure îngropate în anul 170 cînd tribul costobocilor este bine cunoscut că a invadat provinciile balcanice ale imperiului roman. El a trecut prin Moesia Inferior și a ajuns pînă în Grecia.

Cu privire la tribul costobocilor avem un studiu amănunțit al cercetătorului sovietic O. V. Kudriavțev, *Incursiunea costobocilor în provinciile balcanice ale imperiului roman*¹, care a studiat cu multă erudiție problema.

Trebuie să reamintim concluziile la care a ajuns învățatul citat cu privire la localizarea costobocilor, pentru a vedea apoi în ce măsură ele sînt confirmate de materialul numismatic și a explica astfel de ce nu avem îngropate în Moldova tezaure în această etapă.

« Este necesar totuși să remarcăm — scria O. V. Kudriavțev — că toți cercetătorii precedenți nu au luat în considerație, la localizarea costobocilor, două momente: timpurile diferite din care datează izvoarele pe care se bazează *Geografia* lui Ptolomeu și deplasarea costobocilor spre sud, în procesul deplasării generale a triburilor din Europa centrală la jumătatea secolului al II-lea. Dacă presupunem că costobocii, plecînd din locurile lor inițiale de așezare de la marginea de est a Carpaților, — și aceasta constituie presupunerea cea mai probabilă — ocolind munții Carpați, au pătruns în partea de NE a Daciei, s-au întărit acolo, s-au infiltrat apoi în spațiul liber între granița de est a Daciei romane și Istru și de acolo au invadat provinciile din interiorul imperiului, atunci diferitele date ale autorilor antici și diferitele păreri ale cercetătorilor contemporani își găsesc o explicație exhaustivă » (p. 64). Și puțin mai departe: « Se poate presupune că costobocii au intrat ca un clin în spațiul liber dintre granița de est a Daciei și Istru » (*ibid.*).

În rezumat, Kudriavțev este de părere că tribul costobocilor s-a deplasat din regiunile lui de baștină și s-a așezat, înainte de a invada imperiul, la hotarul răsăritean al Daciei, între Carpați și Dunăre.

Spațiul despre care vorbește O. V. Kudriavțev este destul de vag delimitat. Dacă autorul a avut în vedere Moldova centrală și sudică, tezaurele monetare nu ne indică o stare de neliniște, de lupte, caracterizată prin îngropări de monede, ci dimpotrivă, moneda romană continuă să fie primită din imperiu de către localnici și teaurizată. Pentru populațiile din podișul Moldovei nimic nu s-a schimbat și ei continuă cu imperiul aceleași legături ca și mai înainte.

Mai mult, lipsa de îngropări de tezaure în podișul Moldovei în anul 170 ne poate arăta că incursiunea costobocilor din acel an a ocolit populațiile getice locuitoare pe acest platou. Ei au venit pe un alt drum.

¹ Publicat în « V.D.I. » 1950, nr. 3, p. 56—70.

Aceasta ni se pare că este explicația, cel puțin pe baza materialului nostru documentar, de ce nu aflăm tezaure monetare îngropate în Moldova cu ocazia incursiunii costobocilor.

Consecința logică a acestor constatări documentare este că localizarea costobocilor propusă de Kudriavțev nu se verifică, iar drumul de invazie al costobocilor în anul 170 n-a trecut prin Moldova, ci prin altă parte.

O categorie aparte o formează grupa tezaurelor îngropate în timpul lui Commodus. Cantitativ, acestea impresionează prin numărul lor neobișnuit de mare: se cunosc până azi, în regiunea cu care ne ocupăm noi, nu mai puțin de 16 tezaure de monede romane din timpul imperiului, în care cea mai recentă monedă este din vremea lui *Commodus*. Aceasta înseamnă că în timpul acestui împărat s-a întâmplat un eveniment cu totul deosebit care a cauzat apoi ascunderea în pământ a numeroase depozite monetare.

Înainte de a trece la analiza acestor cauze, să vedem care sînt localitățile în care s-au descoperit asemenea îngropări de tezaure. După datele pe care le avem pînă azi, astfel de tezaure au fost aflate la: Barboși, Birlad, Cetățuia, Ciumași, Costești, Ezeru, Fedeleșeni, Gura Văii, Plopana, Sascut, Adjud, Schineni, Socea (Rediu), Văleni, Bălănești și Poiana Sărată.

Informațiile de care dispunem referitor la aceste tezaure, precum și soarta pe care a avut-o fiecare din ele, sînt felurite. Toate însă au un prețios element comun: în toate cele 16 cazuri reiese sau din datele pe care le avem referitor la ultima monedă, sau din studierea personală a tezaurului, cînd a fost cazul, că *se termină* cu o monedă din vremea lui *Commodus*.

Este evident că îngroparea unui număr așa de important de tezaure, într-un răstimp relativ scurt, nu poate fi opera unei întîmplări oarecare. A trebuit să existe la bază un motiv puternic care a făcut ca ele să fie ascunse în pământ.

În explicația unui astfel de fenomen, desigur că trebuie avut în vedere în primul rînd criza în care a intrat, tocmai în această vreme, modul de producție al orinduirii sclavagiste. Această criză a constituit elementul fundamental pe care se vor grefa și de care vor profita populațiile aflate în afara hotarelor imperiului.

Dar tocmai datorită acestei crize, unele populații din cele amintite mai sus vor căuta să profite și să lovească puternic statul sclavagist roman.

Să încercăm să vedem dacă în informațiile de ordin literar ce ni s-au păstrat pentru aceste vremi și locuri, aflăm ecoul vreunei mișcări de populații cu care să poată fi pusă în legătură îngroparea tezaurelor.

Într-adevăr, în două izvoare antice, Dio Casius și *Vita Commodi* din SHA, au fost înregistrate unele evenimente în directă legătură cu problema ce ne preocupă.

Primul, Dio, Cassius LXXII, 3, 3, pomenește că Sabinianus a adus sub ascultarea sa 12 000 de daci mărginași, care fuseseră alungați din locuințele lor și care se pregăteau să ajute pe alții, promițîndu-le că li se va da pămînt în Dacia romană.

Același autor, puțin mai departe, LXXII, 8, 1, mai menționează faptul că împăratul Commodus a avut și cîteva războaie împotriva barbarilor de dincolo de Dacia, în care se ilustrează Albinus și Niger.

Pe de altă parte, *Vita Commodi* din SHA ne dă și ea unele indicații, este adevărat destul de vagi, dar totuși prețioase. La cap. 13, 5—7, se amintește că în timp ce Commodus petrecea la Roma, au fost învinși, prin

generalii săi, «maurii, dacii; au pacificat Pannoniile și au făcut să fie recunoscută puterea sa în Britannia, în Germania și în Dacia, provincii care voiau să se sustragă autorității sale».

Textele acestea sînt cunoscute cercetătorilor și le-au interpretat fiecare în felul său. Iată un comentariu pe care l-a făcut autorul *Istoriei militare a Daciei romane*: «Pe vremea cînd se întîmplau faptele povestite mai sus (sfîrșitul domniei lui Marc Aureliu și începutul domniei lui Commodus—*n. n.*), guvernator al celor trei Dacii era C. Vettius Sabinianus, despre care Cassius Dio ne spune că a supus 12 000 daci mărginași. Aceștia fuseseră alungați din locuințele lor și guvernatorul, venindu-le în ajutor, le promisese pămînt chiar în Dacia romană. Întîmplarea, nu tocmai clar redată de istoricul antic, s-a petrecut la sfîrșitul marilor războaie de la Dunăre și ea ar părea să arate una din măsurile de siguranță luate de romani pentru liniștirea Daciei.

Un pasaj din biografia lui Commodus menționează că acest împărat, prin legații lui, «a învins pe mauri, pe daci și a pacificat stăpînirea în Britannia, Germania și Dacia, de către provincialii care voiau să o înlăture».

Un alt paragraf din istoria lui Dio spune că împăratul Commodus a avut și cîteva lupte contra barbarilor de dincolo de Dacia, în care s-au ilustrat *Albinus* și *Niger*, adversarii de mai tîrziu ai împăratului Septimiu Sever.

După A. v. Premerstein, luptele cu dacii au avut loc prin anii 182 și 183, cînd guvernatori erau *L. Vespronius Candidus* și *Pescennius Niger*, viitorul împărat.

Prin acțiunea energică a guvernatorilor, «atît dacii din afară cit și cei dinlăuntrul provinciei au fost aduși la ascultare».

Acestea sînt concluziile la care a ajuns cercetătorul amintit, pe baza informațiilor păstrate din izvoarele antice. Una din lipsurile acestui comentariu, dar și a altora, apărute și mai înainte și după aceea, este *lipsa de precizuni topografice*, lipsa oricăror încercări de a aprofunda problema, de a vedea unde s-au întîmplat evenimentele în chestiune, mai ales din ce cauză și apoi ce consecințe decurg de aici pentru istoria populației locale gețice din Moldova. Este adevărat că știrile sînt vagi, destul de imprecise, dar conțin cîteva date și nume care ne permit să mergem mult mai departe cu interpretarea.

Elementul nou care ne ajută la aceasta, așa spune chiar ne obligă să punem evenimentele în legătură cauzală, sînt decoperirile monetare îngropate tocmai în timpul domniei lui Commodus.

Se pune întrebarea care a fost cauza directă a îngropărilor unui grup masiv de tezaure pe teritoriul Moldovei în timpul domniei lui Commodus?

Izvoarele literare și interpretările istoricilor date acestor texte ne arată în mod clar existența unor ciocniri armate între trupele romane și «populațiile barbare de dincolo de Dacia».

Se amintește în primul rînd că, în timp ce era guvernator al Daciei Vettius Sabinianus (anul 180), un grup de 12 000 daci mărginași au fost *alungați* din locuințele lor (ἐκ τῆς οἰκίας ἐκπεσόντας), iar mai departe, Clodius Albinus și Pescennius Niger au purtat războaie cu barbarii de dincolo de Dacia: ὑπὲρ τῇν Δακίαν (este vorba de provincia romană, bine înțeles) (Cassius Dio, *loc. cit.*).

Tot în legătură cu aceste evenimente, A. Stein pune și informațiile din SHA, *Vita Comm.*, 13, 5: *Victi sunt sub eo... per legatos... Daci*, și poate de asemenea, *ibid.*, 6, 1: *Eo tempore in Sarmatia res bene gestas...* În legătură cu includerea lui Clodius Albinus și Pescennius Niger pe lista guvernatorilor

Daciei, A. Stein¹⁾ a întâmpinat greutăți peste care nu a putut trece și s-a văzut obligat să lase problema nerezolvată.

Teoretic s-ar putea emite ipoteza că triburile daco-getice din podișul Moldovei ar fi fost în război cu romanii și aceștia din urmă le-au învins chiar pe teritoriul lor și astfel s-ar explica ascunderea tezaurilor monetare. Această ipoteză nu se poate susține, deoarece *ascunderile de tezaure* în timpul lui Commodus nu se întâmplă numai în regiunile ce formează obiectivul nostru direct, ci *fenomenul e general în lumea barbară din răsăritul Europei*. Această situație a fost subliniată, între alții, încă de L. Schmidt, iar recent de tot a fost pusă într-o lumină clară de cercetătorul sovietic V. V. Kropotkin în « V. D. I. », 1954, nr. 3, care a întocmit în acest scop o grăitoare și amănunțită statistică, cuprinzând toate descoperirile de tezaure monetare de pe teritoriul U.R.S.S.

Dacă fenomenul ascunderii tezaurilor monetare romane în lumea barbară depășește cu mult cadrul geografic de care ne ocupăm noi, atunci și cauza care a prezidat la ascunderea lor trebuie să fie un eveniment important care s-a întâmplat în timpul acesta și în regiunile amintite.

Și știința istorică cunoaște aceste evenimente: este vorba despre imigrația goților din regiunea Vistulei înspre regiunile Pontului Euxin.

În deplasarea lor, goții au *dislocat* numeroase populații (triburi), care au încercat să-și găsească noi locuințe în altă parte. De aici a urmat o importantă perturbare ce s-a produs în lumea triburilor « barbare », așezate în această parte a Europei.

În lumina acestui eveniment vom înțelege clar de ce Sabinianus « a supus » pe cei 12 000 de daci mărginași, deoarece ei au fost « alungați » din locuințele lor, textul ne-o spune clar: *ἐκπεσόντας*.

În acest caz, atît tezaurele din Moldova, cit și o bună parte din cele amintite de V. V. Kropotkin, au drept cauză, în ultimă instanță, imigrația goților.

La rindul lor, tezaurele monetare în cazul nostru, confirmate de textele literare, ne arată că migrația goților a produs o *tulburare adîncă* în viața de pînă atunci a triburilor « barbare » așezate dincolo de hotarele imperiului. Tulburarea aceasta a produs și *modificări în etnografia acelor regiuni*. Cit de profund și ce populații au fost afectate este o altă problemă. În ce ne privește direct și momentan, constatăm că o parte din populația getică, foarte probabil din regiunea de E și NE a Daciei romane, ce făcea parte din grupa dacilor liberi, *este alungată* din vechile sale teritorii, credem că tocmai în urma perturbațiilor și presiunilor exercitate de triburile din aceste regiuni, ce s-au transmis prin împingerea unora sau altora, iar rezultatul a fost că unele din ele sau poate părți din ele, nemaiputînd rezista, au încercat să-și caute sălaș în altă parte.

În cadrul acestui mare fenomen cred că trebuie să fie interpretate știrile pe care ni le-au păstrat izvoarele antice.

Dacă teza pe care o susținem și legătura pe care o facem între migrația goților și dislocările de triburi este justă, atunci îngropările de tezaure monetare nu sînt altceva decît ecoul lor arheologic.

Cercetători mai vechi, ca B. Rappaport, L. Schmidt, fac o apropiere între deplasarea goților și evenimentele care se întâmplă chiar în vremea lui

¹ *Die Reichsbeamten von Dacien*, Budapesta, 1944, p. 50—51.

Commodus la hotarele Daciei, fără însă a putea proba și prezența goților pentru acest timp și regiuni. În știința sovietică, cercetători ca P. N. Tretyakov, V. V. Kropotkin au subliniat de asemenea că pe la mijlocul secolului II și în deceniile următoare se întâmplă migrația goților înspre PONTUL Euxin, producând tulburări în rindurile populațiilor aflate în aceste regiuni. Despre o legătură în același sens, găsim opinii similare și în lucrarea lui C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*.

În lumina tezei de mai sus și pe baza opiniilor învățaților citați, să încercăm să reconstituim, atât cât ne îngăduie materialul de care dispunem, liniile mari ale evenimentelor pentru regiunea noastră.

Încă din ultimul an de domnie al lui Marc Aureliu și apoi în tot timpul domniei lui Commodus, s-au produs în nord-estul și estul Daciei numeroase deplasări de triburi, între care și unele dacice. Parte din aceștia din urmă vor fi colonizați în cele din urmă în provincia Dacia. Triburile puse în mișcare de presiunea gotică vor distruge întreaga regiune de dealuri și podiș a Moldovei, locuințele în mare parte vor fi incendiate, ca cele de la Fedeleșeni, iar locuitorii vor fi obligați, cu acest prilej și din această cauză, să-și ascundă în pământ tezaurele monetare. Îngroparea, care se extinde pe întregul podiș moldovenesc, ne arată violența și suprafața întinsă pe care s-au desfășurat luptele cu noile triburi.

Teritorial, obiectivul acestor populații cred că nu era limitat numai la regiunea Moldovei. Avem toate motivele să credem că, după ce au jefuit pe geții din podișul Moldovei, și-au continuat apoi acțiunea de jaf și pradă în provincia Dacia. Drumul pe care s-a pătruns în Dacia și apoi liniile lui mari în această provincie ne sînt trasate tot de îngropările de tezaure monetare. Este semnificativ faptul că unul din tezaure, care se încheie cu o monedă din timpul lui Commodus, a fost descoperit în localitatea Poiana Sărată, aflată tocmai în pasul Oituzului. Drumul lor mai departe în provincia Dacia este jalonat de trei îngropări de tezaure: două în Regiunea Autonomă Maghiară, la Cristur și Ittebe, iar cel de al treilea, tocmai la Apulum.

Pentru a fixa în timp aceste incursiuni ar trebui să putem stabili în mod precis datele la care tezaurele au fost îngropate. Unele din tezaure ne îngăduie acest lucru, altele nu. Pentru moment ne vom rezuma la constatarea că tezaurele monetare ne indică mai multe date de ascundere, cuprinse între anii 180 și 190. Un studiu amănunțit va aduce precizări de detaliu în această privință.

Faptul că în timpul domniei lui Commodus au fost îngropate tezaure atât în podișul Moldovei, cât și în Dacia romană, îl explicăm ca avînd la bază aceeași cauză: aceleași triburi dușmane au invadat de abia în această etapă între anii 180—190 deopotrivă pe daco-geții din Moldova și provincia Dacia. S-a schimbat ceva în lumea triburilor «barbare»: vechiul echilibru care a fost în epoca anterioară s-a pierdut și noi forțe încep să apară și să neliștească estul Daciei. Această deplasare a echilibrului este de căutat în afara triburilor locale din Moldova centrală, deoarece, măcar pentru moment, ele însele suportă gravele repercusiuni ale invadatorilor. Îngropările a numeroase tezaure monetare (și noi am citat 16 exemple) sînt o dovadă de necontestat.

Intervenția autorităților militare romane din Dacia a făcut pentru moment față cu succes situației ivite în regiunile din estul Carpaților, încît

în *Vita Commodi* 6, 1 a putut să se consemne «*Eo tempore in Sarmatia res bene gestas...*».

Incursiunea dușmană care a cauzat ascunderile de tezaure amintite este foarte probabil că a incendiat și locuințele din așezările localnicilor pe unde a trecut. Aceasta înseamnă că arheologic va trebui să se identifice pe teritoriul Moldovei un nivel de depuneri din această etapă care să corespundă îngropărilor de tezaure.

O indicație încă discutabilă am putea-o avea în așezarea de la Fedeleșeni, care, după cercetătorul care a lucrat acolo, și-ar fi încheiat existența în această vreme.

Independent de aceasta, este foarte probabil că cercetările arheologice viitoare ce se vor executa pe același teritoriu ne vor putea prezenta exemple concludente, care ne vor îngădui să cunoaștem amănunțit *caracteristicile culturii materiale ale triburilor băștinașe de la sfârșitul sec. al II-lea*, fapt de o deosebită importanță pentru etapa următoare: sec. al III-lea și al IV-lea, cu noile lor probleme.

Incursiunile despre care am amintit pe baza materialului numismatic, cu toate distrugerile și îngropările de tezaure ce au urmat, n-au avut nici pe departe un caracter catastrofal. Viața își continuă dezvoltarea ei tot pe același teritoriu și o dovadă a acestei continuități de viațuire o găsim în faptul că moneda romană afluează în aceste regiuni și *după* încursiunile amintite. Un argument în acest sens îl găsim în faptul că în timpul lui Septimiu Sever au fost ascunse în pământ nu mai puțin de cinci tezaure monetare.

Din studiul tezaurelor și în urma datării monedei celei mai recente, reiese că patru din cinci depozite monetare își încheie acumularea cu piese ce se datează cel mai târziu în anul 196.

Faptul că o serie de tezaure își încheie perioada de acumulare în acest an și apoi sînt îngropate în pământ nu este întîmplător.

Izvoarele istorice ale epocii, în speță Cassius Dio, LXXV, 3, menționează știrea că «sciții» au plănuit în anul 196 un atac împotriva imperiului roman și nu au fost opriți decît de o puternică furtună. Sub denumirea de «sciți» întrebuintată de Cassius Dio, L. Schmidt propune să vedem o asociere de diferite triburi în care au intrat bastarni, daci și goți.

Fără să intrăm în discuția amănunțită a acestui aspect al problemei, relevăm faptul că îngroparea de tezaure monetare exact în acest an și în aceste regiuni nu poate fi străină de întîmplarea povestită de Cassius Dio. Mai mult, îngropările de tezaure din podișul Moldovei ne arată că evenimentul amintit s-a produs în prima lui parte, dar s-a oprit din motive încă necunoscute la estul Carpaților.

Este probabil că la această expediție daco-geții din podișul Moldovei n-au participat ca aliați ai celorlalte populații, din cauză că chiar pe solul lor avem de-a face cu îngropări de tezaure monetare, ceea ce înseamnă că ei au avut de suportat o *invazie din afară*.

Deși cu epoca lui Septimiu Sever numărul descoperirilor monetare scade vertiginos, ele fiind extrem de puține în regiunea de E și NE a Daciei, totuși pe teritoriul Moldovei, de a cărei regiune ne ocupăm, ele vor continua

să vină, dar într-un număr mult mai mic, și se vor adăuga la cele din epocile anterioare.

În această privință cunoaștem două descoperiri în care cea mai recentă monedă este din vremea lui Severus Alexander: una la Cindești care se încheie cu o monedă din anii 222—223, iar cealaltă la Muntenești, în care cea mai recentă monedă este din anul 228.

Afluirea și prezența monedei romane în podișul moldovean în continuare pînă la încheierea celei de-a treia decade a secolului al III-lea poate să aibă o deosebită valoare istorică.

Încetarea afluirii monedei romane în mediul barbar se datorește în primul rînd înăsprii contradicțiilor și crizei în care se zbate imperiul roman în această vreme, dar nu mai puțin adevărat este că la hotarele de est ale Daciei și în nordul Moesiei Inferior vor apărea noi populații care vor lovi cu furie și, ajutați de populația locală, sărăcită și nemulțumită, vor contribui în primul rînd la slăbirea și apoi la alungarea stăpînirii romane din aceste părți.

Aceste populații noi, care apar pe scena istorică a Dunării de Jos, sînt. *carpii și goții*.

Din înșirarea diferitelor descoperiri monetare, materialul cu care operăm noi ne dă indicația că în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al II-lea, precum și în primele decade ale celui următor — numismatic faptul e valabil și pentru a doua jumătate a sec. I și prima jumătate a sec. II — nu s-a petrecut nici o schimbare esențială în structura etnografică a acestei regiuni, cu toate deplasările survenite între timp chiar la unele părți sau triburi daco-getice, limitrofe Daciei romane. Trebuie să ne grăbim însă să adăugăm numaidecît că această sugestie pe care ne-o oferă documentarea numismatică va trebui să fie întărită și confirmată de descoperirile arheologice care să dovedească continuitatea de cultură de-a lungul acestui răstimp. Deocamdată asemenea date lipsesc sau sînt insuficiente.

Se pune întrebarea: nu putem cunoaște numele triburilor sau al uniunilor de triburi care locuiau în această vreme în podișul Moldovei?

Dacă pentru unele aspecte ale problemei cu care ne-am ocupat mai sus, ne-am putut referi la cercetări mai vechi, în privința numelui triburilor din această regiune ele lipsesc cu totul, deoarece lipsește materialul documentar.

Totuși, cu titlul de ipoteză, se poate face o încercare mergînd mereu pe urmele sugestiilor primite de la materialul numismatic.

Punctul de plecare al încercării noastre îl formează *Vita Marci*, 22,1 din SHA unde sînt menționate toate populațiile barbare care s-au năpustit împotriva imperiului, începînd cu anul 166, deci tocmai epoca cu care ne ocupăm noi.

Biograful împăratului le enumeră amănunțit pe fiecare, de la hotarele Illyricului și pînă în Gallia: marcomanii, varîștii, hermundurii, quazii, suevii, sarmații, lacringii, burii, victualii, osii, bessii, saboces (sau cobotes), roxolanii, bastarnii, alanii, peucinii și costobocii.

Din această destul de amănunțită enumerare a populațiilor care au intrat în acțiune împotriva imperiului, s-a remarcat încă de mult faptul că numele carpilei nu figurează printre aceste semînții, deși sînt amintite unele care poate că au jucat un rol minor și atunci și după aceea. Oare nu

cumva numele carpilor nu e menționat din cauză că ei *nu se aflau în stare de război cu imperiul?*

Or, descoperirile de tezaur monetare pe care le-am studiat mai sus ne arată că afluirea de monede romane din imperiu în podișul Moldovei a continuat în tot cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al II-lea, precum și în primele decade ale secolului al III-lea, deși în acest ultim răstimp într-o măsură mai mică. Aceasta poate să însemne că autohtonii din podișul Moldovei nu se aflau în război cu romanii și au avut ei înșiși de suferit invazii din partea unor triburi care vizau imperiul.

Faptele amintite mai sus nu ne îndreptătesc să propunem o identificare a numelui carpilor cu daco-geții care au locuit regiunea de podiș și dealuri a Moldovei, dar în același timp nici nu ne împiedică de a formula o ipoteză, care poate avea toate șansele să fie confirmată în viitor. De altfel, Mommsen, C. Patsch, R. Vulpe ș. a. îi așază pe carpi în aceste părți. Altfel near rămâne cu totul inexplicabilă constituirea unei puternice forțe getice în Moldova ce apare în conflict cu imperiul încă din timpul lui Caracalla, dar mai cu seamă în deceniile următoare, fapt care coincide cu încetarea afluirii de monede romane în această regiune¹.

Centrul, nucleul acestei forțe cu care romanii vor avea de luptat timp de mai multe secole nu putem să-l plasăm decât în același podiș al Moldovei, iar pentru a se ajunge ca pe la 238 să susțină că ei sînt mai numeroși și mai puternici decât goții trebuie să presupunem o dezvoltare anterioară pe care cel puțin după datele de care dispunem, numai regiunile amintite o îngăduiau.

Dacă această ipoteză, pe care ne-o sugerează materialul numismatic va putea fi documentată și pe cale arheologică și prin texte, ea va contribui la rezolvarea problemei apartenenței etnice a culturii materiale din Moldova secolului III și IV.

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ ГЕТСКИХ ПЛЕМЕН В МОЛДОВЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ II ВЕКА НАШЕЙ ЭРЫ В СВЕТЕ НОВЫХ НУМИЗМАТИЧЕСКИХ ДАННЫХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Сообщение античных авторов о гето-дакийской народности на территории Молдовы во II и III вв. н. э. малочисленны и поверхностны. а материальная культура этого народа лишь теперь начинает изучаться благодаря обширным раскопкам, осуществленным Музеем Истории в Яссах. Такое положение отражается на синтетических исследованиях как румынских, так и зарубежных.

До тех пор, пока археологические исследования гето-дакийской материальной культуры в Молдове уточнят ее содержания в широком смысле этого слова, интересно обсудить и другого рода источники, а именно — нумизматические.

¹ Pentru invaziile carpilor în Moesia Inferior, v. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 257 și urm.

В результате некоторых продолжительных исследований, которые будут являться объектом другого труда, могли быть собраны обнаруженные на территории Молдовы не менее 110 римских кладов и отдельных римских монет.

В настоящей работе изучены более чем 30 кладов, открытых на территории Молдовы и содержащих римские монеты — империялы.

Нужно иметь в виду, что археологические исследования этого этапа в данной области еще находятся в начальной стадии. Поэтому, все выводы, к которым приводит собранный и изученный нумизматический материал, имеют предположительный характер; это скорее указания, нуждающиеся в подтверждении продолжающихся археологических исследований. Однако следует добавить, что избранное автором направление не будет менее удачным даже в случае лишь частичного подтверждения его правильности.

Из нанесенных на карте (рис. 1) местностей, в которых были открыты эти клады, с очевидностью вытекает факт чрезвычайной важности, а именно: крупные монетные клады большей частью группируются в районе плоскогорья, холмов и соприкасающейся с ними зоны, совсем отсутствуя в степной зоне на юге и северо-востоке Молдовы (долина реки Жижиа), также как и на плоскогорье Сучавы. На севере этой зоны римские монеты появляются снова в кладах или как отдельные монеты.

Появление римских монетных кладов в этой области показывает, как это объясняет В. В. Кропоткин (В.Д.И., 1951) для СССР, присутствие оседлой народности, которая не может быть другой как гето-дакийская. Пробелы как на Сучавском плоскогорье, так и в степном районе могут быть объяснены присутствием кочевой народности и в данном случае — бастарнами.

Вторичное появление римской монеты в верхнем бассейне Серета и Прута могло бы быть связано с гето-дакийским племенем костобоков, упоминаемом в античных источниках приблизительно в этой же местности.

Из изучения даты захоронения этих кладов вытекает предположение о существовании трех основных уровней: один времен Марка Аврелия (2 открытия), второй времен Коммода (16 открытий) и третий времен Септимия Севера (5 открытий); захоронения кладов римских монет продолжают в первой половине III века.

Монетные клады времен Марка Аврелия в Молдове связаны с другими подобными монетными кладами в Трансильвании; они указывают на нашествие «варваров» из восточной империи (упомянутой в *Vita Marci*, 22,1) на гето-дакийскую территорию Молдовы (доказательством служат клады), достигших Дакийской провинции (Трансильвания), где также находятся клады, зарытые приблизительно в 167 г.

Отсутствие монетных кладов 170 г. на изучаемой территории снова открывает дискуссию о пути следования костобоков, а также о месте проникновения их в Римскую империю (Д. В. Кудрявцев).

Проведенными исследованиями было установлено не менее 16 монетных кладов, зарытых во времена господства Коммода. Связав данные об этих кладах с античными источниками, ссылающимися на события того времени в данной области (*Cassius Dio*, LXXII, 3,3 и LXXII, 8,1 и *Vita*

Commodi, 13, 5-7), можно полагать, что эти захоронения монетных кладов объясняются волнениями и переселениями племен вследствие миграции готов к северу Причерноморья. Таким образом было получено хорошо зафиксированное хронологическое доказательство о дате прохождения упомянутых народностей через восточную Молдову.

Все же, автохтонное население продолжало жить на том же плоскогорье и после этих серьезных волнений, о чем свидетельствуют не менее пяти монетных кладов, зарытых во времена Септимия Севера в 196 г.

На основании данных (Cassius Dio, LXXV, 3), эти захоронения можно связать с набегами некоторых «варварских» народов, которые те собирались совершить на империю, но которые, кажется, не имели места дальше территории Молдовы.

Местное население, получившее римскую монету, конечно, в замен продуктов, не может быть другим как карпы, о которых античные источники упоминают в III в.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта местонахождения кладов римских монет в Молдове во второй половине II в. и начале III в. н. э. 1 — монетные клады II в.; 2 — монетные кладов, зарытые во время Марка Аврелия (166 г.); 3 — монетные кладов, зарытые во время Коммода; 4 — монетные кладов, зарытые во время Септимия Севера; 5 — монетные кладов, зарытые во время Севера Александра.

CONTRIBUTION NUMISMATIQUE À L'HISTOIRE DES TRIBUS GÉTO-DACES DE MOLDAVIE DANS LA SECONDE MOITIÉ DU IIe SIÈCLE DE NOTRE ÈRE

(RÉSUMÉ)

Les informations des écrivains de l'antiquité au sujet de la population géto-dace du territoire de la Moldavie, des IIe et IIIe siècles, sont rares et vagues; ce n'est que maintenant que l'on commence à étudier la civilisation matérielle de ces populations, par des fouilles et des expéditions de reconnaissance de grande ampleur, du genre de celles qu'a réalisées le Musée d'Histoire de Jassy. Cette situation se reflète dans les études de synthèse des savants étrangers et roumains.

En attendant que les recherches archéologiques ayant trait à la civilisation matérielle des Géo-Daces de Moldavie en précisent le contenu, dans le sens large du mot, il est intéressant d'introduire dans la discussion une autre catégorie de sources, les sources *numismatiques*.

Par suite de longues recherches, qui feront l'objet d'une publication à part, on a pu recueillir des données sur environ 110 découvertes de trésors et de monnaies romaines isolées, faites sur le territoire moldave.

Pour l'instant, le présent travail examine plus de trente trésors de monnaies romaines impériales, découverts sur le territoire en question.

On doit tenir compte du fait qu'étant donné que nous n'en sommes qu'au début des recherches archéologiques concernant cette étape et cette région, toutes les conclusions auxquelles poussent les matériaux numismatiques re-

cueillis et analysés par l'auteur n'ont, pour le moment, que le caractère d'une hypothèse de travail; ce sont plutôt des indications qui attendent leur confirmation des recherches archéologiques en cours, mais on doit immédiatement ajouter que les directions qu'ils indiquent ne sont pas moins suggestives et fécondes, même si elles ne venaient à se vérifier qu'en partie.

En pointant sur la carte (fig. 1) les localités où furent trouvés ces trésors, un fait ressort, qui semble particulièrement important à l'Auteur: les trésors monétaires enfouis sont massés dans la région des plateaux et collines et dans la zone de contact; ils font totalement défaut de la zone de steppe du Sud et du Nord-Est de la Moldavie (vallée de la Jijia) et du plateau de Suceava. Au Nord de cette zone, la monnaie romaine réapparaît, soit dans des trésors, soit isolément.

La découverte de trésors monétaires romains dans cette région indique, ainsi que V.V. Kropotkine (V. D. I. 1951) l'explique pour l'U.R.S.S., la présence d'une population *sédentaire*, stable, et qui ne peut être qu'une population gète-dace. Les vides constatés dans la région de steppe aussi bien que sur le plateau de Suceava semblent s'expliquer par la présence d'une population *nomade* qui, dans ce cas, pourrait être celle des Bastarnes.

La réapparition de la monnaie romaine dans le bassin supérieur du Siret et du Prut pourrait être mise en liaison avec la tribu gète-dace des Costoboces, que les sources anciennes mentionnent à peu près par là.

L'étude de la date à laquelle ces matériaux furent enterrés permet de déceler *trois niveaux* principaux: l'un datant du temps de *Marc-Aurèle* (2 découvertes), le second, de l'époque de *Commode* (16 découvertes) et le troisième, du règne de *Septime-Sévère* (5 découvertes); après quoi, on continue cependant à enfouir des trésors monétaires romains dans la première moitié du IIIe siècle.

Les enfouissements de trésors monétaires en Moldavie, au temps de Marc-Aurèle, sont mis en relation avec d'autres enfouissements similaires en Transylvanie, à la même époque, et pourraient indiquer l'incursion d'une population «barbare» venant de l'Est de l'empire — mentionnée par la *Vita Marci*, 22,1 — laquelle a également traversé le territoire gète-dace de Moldavie (pour preuve les enfouissements de trésors) et a abouti dans la province de Dacie (la Transylvanie) où l'on trouve également des trésors enterrés, vers l'an 167.

L'absence de trésors monétaires, enfouis vers l'an 170, sur le territoire étudié par l'auteur, rouvre la discussion quant à la route suivie par les Costoboces et à leur point de pénétration dans l'empire romain (O.V. Koudriavtzev).

Selon ces recherches, on a identifié pas moins de seize trésors monétaires, enfouis au temps du règne de Commode. Se référant à des sources anciennes relatives aux événements survenus à cette époque et dans ces régions — Dion Cassius, LXXII, 3, 3 et LXXII, 8, 1, ainsi que *Vita Commodi*, 13, 5-7 — l'auteur que ces enfouissements sont dus aux troubles et aux déplacements de tribus croit provoqués par la migration des Goths se dirigeant vers le Nord de la Mer Noire. C'est ce qui pourrait constituer une preuve, bien établie chronologiquement, de la date à laquelle les populations mentionnées ont traversé les régions situées à l'Est de la Moldavie.

Cependant, après ces troubles graves, la vie de la population autochtone continuera son cours sur les mêmes plateaux, vu qu'on ne trouve pas moins

de cinq trésors monétaires enterrés au temps de Septime-Sévère, c'est-à-dire en l'an 196.

Sur la foi de Dion Cassius, LXXV, 3, on peut mettre ces enfouissements en relation avec une expédition projetée par certaines populations « barbares » contre l'empire, expédition qui, toutefois, ne semble pas avoir dépassé ce territoire de la Moldavie.

La population autochtone qui a reçu la monnaie romaine, certainement en échange de certains produits, ne saurait être que celle des Carpes, qui commenceront à être mentionnés par les sources anciennes du IIIe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte de diffusion des trésors monétaires romains en Moldavie, au cours de la seconde moitié du IIe siècle et au début du IIIe siècle de notre ère. 1. Trésors monétaires du IIe siècle. 2. Trésors monétaires enfouis au temps de Marc-Aurèle (année 166). 3. Trésors monétaires enfouis au temps de Commode. 4. Trésors monétaires enterrés au temps de Septime-Sévère. 5. Trésors monétaire enfouis au temps d'Alexandre-Sévère.

